

ספרות // ממלכתי וממלכתי-דתי

יחידת הוראה // המסע לא"י מאת חיים אידיסיס // לכיתות ו'-ז'

מספר שיעורים מומלץ: 2-3

כתיבה: ד"ר סמדר פלק-פרץ

קראה והעירה: שושנה בן-דור

עריכת לשון: מיטל שרף

עיצוב גרפי: גלית סבג "טו דו דיזיין"

המסע לארץ ישראל

מילים: חיים אידיסיס, לחן: שלמה גרוניך

ה'ירח משגיח מעל,
על גבי שק האכל הדל,
המדבר מתחתי, אין סופו לפנים
ואפי מבטיחה לאחי הקטנים:
עוד מעט, עוד קצת
להרים רגלים,
מאמץ אחרון לפני ירושלים.
אור ירח, החזק מעמד,
שק האכל שלנו אבד,
המדבר לא נגמר, יללות של תנים
ואפי מרגיעה את אחי הקטנים:
עוד מעט, עוד קצת,
בקרוב נגאל,
לא נפסיק ללכת לארץ ישראל.
ובלילה תקפו שודדים
בסכין, גם בחרב חדה,
במדבר דם אפי, ה'ירח עדי
ואני מבטיחה לאחי הקטנים:
עוד מעט, עוד קצת,
יתגשם החלום,
עוד מעט נגיע לארץ ישראל.
ב'ירח דמותה של אפי
מביטה בי, אפוא, אל תעלמי;
לו היתה לצדי, היא היתה יכולה
לשכנע אותם שאני יהודי.
עוד מעט, עוד קצת,
בקרוב נגאל,
לא נפסיק ללכת לארץ ישראל.
עוד מעט, עוד קצת,
להרים עינים,
מאמץ אחרון לפני ירושלים.

צילום: בני וודו, Cc-by-sa-3.0

מבוא: התייחסות ז'אנרית

"המסע לארץ ישראל" הוא שיר-זמר. בעת כתיבת מילות השיר הייתה כוונה ברורה להלחין אותו, כדי שיושר בציבור. את השיר כתב חיים אידיסיס, הלחין אותו שלמה גרוניך, והוא זכה לביצוע מרגש של ילדי מקהלת "שבא". במרכז השיר גלומים יסודות סיפוריים: סיפורה של קהילת ביתא ישראל, ובמהלכו שזורים יסודות רגשיים-ליריים (שיר לירי קלאסי הוא שיר המציג מבע רגשי, תחושה ומחשבה ברגע נתון. שיר זה כולל יסודות ליריים. מתוך: חובב, לאה. יסודות בשירת הילדים בראי יצירתה של לאה גולדברג, כרטא: ירושלים, 1986, עמ' 76 - "שירי זמר", עמ' 50 - "השיר הלירי לילדים", עמ' 90-92 - "השיר הסיפורי הקצר").

נושא השיר ומבנהו

בלשון ציורית השיר מתאר את קשיי המסע שעברו העולים מאתיופיה בדרכם לארץ ישראל. גם כשהגיעו לארץ, הקשיים לא פסקו, אלא לבשו צורה אחרת, עם הטלת ספק ביהדותם של העולים. ההליכה במדבריות אפריקה לנקודות האיסוף של העולים הביאה למותם של רבים, אשר לא עמדו בקשיי הדרך. השיר מביע את כיסופי העולים להגיע לארץ ישראל ולירושלים, המהווה מרכז רוחני מקודש ומושא כמיהה במשך דורי דורות.

השיר מחולק לארבעה בתים, כאשר ביניהם פזמון, **החוזר בשינוי**. שלושת הבתים הראשונים עוסקים בתיאור קשיי המסע:

אורך המסע: "הַמַּדְבָּר מִתְחַתִּי, אֵין סוּפוֹ לְפָנַי" (בית ראשון, שורה שלישית), "הַמַּדְבָּר לֹא נִגְמַר" (בית שני, שורה שלישית); **מצוקת הרעב במהלכו:** "עַל גְּבִי שֶׁקֶ הָאֵכֶל הַדֵּל" (בית ראשון, שורה שנייה), "שֶׁקֶ הָאֵכֶל שָׁלָנוּ אֲבָד" (בית שני, שורה שנייה); **חיות רעות:** "יִלְלוֹת שֶׁל תַּנִּים"; **שודדים:** "וּבְלִילָה תִּקְפוּ שׁוֹדְדִים בְּסַכִּין, גַּם בְּחֶרֶב חֲדָה"; **ואובדן האם:** "בַּמַּדְבָּר דָּם אִמִּי, הִרְחַ עֲדִי". הבית הרביעי מתאר אף הוא קשיים, אולם מסוג אחר: **קשיי הקליטה וההתאקלמות בארץ ישראל**, בעיקר אלה הנוגעים לספקות אשר עלו ביחס לזהותם היהודית של העולים.

במרכז השיר שיח בין שלושה גורמים: הקול הדובר בשיר: קול ילדי של בת/בן (משתנה לסירוגין), האם והירח. בשל השינויים במגדר הדובר, נכנה אותו בשם "הדובר הילדי". במהלך השיר חלים התפתחויות ושינויים בתכונות דמות הדובר:

אם בתחילת השיר הדובר הילדי הוא חלק מן הילדים הצועדים במסע וסופג את הרצון ואת הנחישות שמקרינה האם: "וְאִמִּי מִבְּטִיחָה לְאִחֵי הַקְּטָנִים / עוֹד מַעֵט, עוֹד קֶצֶת, לְהָרִים רִגְלִים / מֵאֲמָץ אַחֲרוֹן לְפָנֵי יְרוּשָׁלַיִם", הרי שלאחר תקיפת השודדים ומות האם: "וּבְלִילָה תִּקְפוּ שׁוֹדְדִים בְּסַכִּין / גַּם בְּחֶרֶב חֲדָה / בַּמַּדְבָּר דָּם אִמִּי, הִרְחַ עֲדִי", הדובר הילדי מזוהה כבת המשמשת אם חלופית וחוזרת כהד על דברי אמה המתה: "וְאִנִּי מִבְּטִיחָה לְאִחֵי הַקְּטָנִים".

אפיוני הדובר הילדי בשיר מתקשרים אם כן לסממני זהות משתנה.

המונח **זהות** לקוח מתחומי הפסיכולוגיה והסוציולוגיה ומקפל בתוכו את תפיסת האדם את עצמו ותפיסתו על ידי החברה המקיפה אותו.

הסיפור הגלום בשיר "המסע לארץ ישראל" מאת חיים אידיסיס מתייחס לרבדים שונים של זהות יהודית-ציונית: ניתן לאתר במהלכו את הכמיהה לציון והכיסופים אליה, אף במחיר הקרבה גדולה הכרוכה בהקרבת חיים. בנוסף ניתן לאתר היבטים נוספים של זהות בשיר הנוגעים לתפיסת העולים את עצמם כיהודים הכמהים לציון, לעומת תפיסת החברה הארץ ישראלית, המטילה ספק ביהדותם. היבט זה בא לידי ביטוי בבית הרביעי: "בִּירַח דְּמוּתָהּ שֶׁל אִמִּי / מְבִיטָה בִּי; אִמָּא, אֵל תַּעֲלִמִּי; / לוֹ הָיְתָה לְצַדִּי, הִיא הָיְתָה יְכוּלָה

לְשַׁכְנֵעַ אוֹתָם שְׁאֲנִי יְהוּדִי". בית זה מתייחס למחלוקת שהתעוררה בישראל באשר ליהדותם של העולים מאתיופיה. הפתרון לכך היה גיורם של העולים.

כפעילות טרום קריאה או פוסט קריאה/בעקבות הקריאה, יכולים המורים, באמצעות המפגש עם השיר, לעסוק במרכיביה של הזהות היהודית-ציונית, כגון: מאין הגיעו היהודים לארץ ישראל בתקופות שונות? הסיבות לעלייה לארץ ישראל, כיסופי ציון כסיבה לעלייה, גלי העליות לארץ ומאפייניהן, תוך התמקדות במאפייניה הייחודיים של העלייה מאתיופיה. ניתן לעסוק אף בנושא העולה כ"אחר", על רקע החשש והספקות שמוטלים בדבר יהדות העולים בשיר ותוך העלאת אלמנטים נוספים העשויים להתקשר לגורמים "המסמנים" את זרותם של העולים, ביחס לתושבי הארץ.

מאפיינים ייחודיים לשיר/העשרה למורה:

קיימות מספר תופעות ייחודיות בשיר, להלן חלק מהן:

1. תהליך השינוי המאפיין את זהות הדובר הילדי בשיר:

הדובר הילדי הוא חלק מקבוצת ההולכים במדבר ומתפקד אף כעד להתרחשות במהלך המסע, המבקש להעביר את הסיפור הלאה. בדרך כלל תפקידם של העדים לשם אימות התרחשות והעברת מידע קיים. זהותו של הדובר הילדי בשיר מתקשרת למושג "מספר עד". מספר עד הוא חלק מן ההתרחשות הסיפורית בסיפור או בשיר ומשמש כמתווך עבור הקורא. זהו מספר מעורב, הלוקח חלק בהתרחשות העלילה ואשר נקודת מבטו מהווה מרכיב מרכזי בהבנת ההתרחשות ביצירה הספרותית.

בפני התלמידים נזכיר כי דמות הילדה בשיר עוברת שינוי ונעקוב אחר התפתחות השינוי. ראו הצעות להוראת השיר.

2. הירח כמטונימיה לגורמים נוספים בשיר: במהלך לימוד תפקידיו של הירח, נוצרת זהות משתמעת בינו לבין גורמים נוספים בשיר: הירח הופך מטונימי לזכר האם.

ניתן להקנות את מושג ה"מטונימיה" בהקשר זה, לשיקול דעת המורה, ביחס לרמת התלמידים.

צילום: בני וודו, Cc-by-sa-3.0

הגדרת מטונימיה: ציור לשוני, אשר מחליף מושג אחד במושג אחר, הקרוב לו במציאות או בעולם המושגים הנוצר בשיר, על מנת להגביר את הרושם ולעורר את המחשבה ואת הדמיון של הקורא.

הסקת מסקנות: במהלך המסע נוצרת זהות משתמעת בין האם המשגיחה על בניה ומעודדת אותם להמשיך ללכת לבין הירח המהווה מקור לאור גשמי ורוחני כאחת, ומנחה את ההולכים במסע. עם מות האם לאור הירח, הופך הירח עד למותה ומתקשר בקשר ישיר אל זכרה. מכאן נובע אף השיח וההתקשרות לירח עם ההגעה לארץ ישראל, מתוך ההזדהות לדמות האם, הנעדרת, לשם הוכחת יהדותו של הדובר הילדי, שהרי יהודי הוא בן לאם יהודייה.

3. **זיקות אינטר-טקסטואליות בין השיר למקורות:** אינטר-טקסטואליות או בין-טקסטואליות יוגדרו על ידי המורה כ"שיטה ספרותית אשר שימוש בה כמוהו כקוד המאפשר - במילים ספורות - התחברות לעולם אחר, לסיפור שכבר סופר ומאיר בדרכו את הטקסט העילי" (איזיקיאל, 2012, בעקבות אלקד-להמן, 2006). אלקד-להמן מרחיבה כי השיח הספרותי הוא בין הטקסט העילי לבין רקעים שונים שאינם בהכרח טקסטים, אלא כאלה העשויים לייצג ביוגרפיה, תרבות, מגדר, פסיכולוגיה. המגמה הרווחת כיום היא לעודד את הקורא הצעיר והבוגר כאחת לפעולה אקטיבית של יצירת מארגי קשר בין טקסט הנקרא מרכזי לבין עולמות טקסט קיימים בעבר ובהווה, כאשר "ההתכתבות" הנוצרת בין הטקסטים השונים מעשירה את חווית הלמידה וההבנה של הטקסט והקשריו. להרחבה בנושא זה מומלץ לקרוא את ספרה של פרופ' אלקד-להמן: "הקסם שבקשר: אינטר טקסט, קריאה ופיתוח חשיבה", מכון מופת, 2006.

המורה תציג את מושג האינטר-טקסטואליות ותבקש למצוא זיקות בין הטקסט השירי הנלמד לבין טקסטים נוספים קודמים, למשל:

א. הווייתו של הדובר הילדי הנודד במדבר לארץ ישראל מקיימת זיקה לסיפור נדודי עם ישראל במדבר בדרכם לארץ ישראל.

ב. אזכור "החלום": "יתגשם החלום", יוצר זיקה בין שיר זה לבין פרק תהילים קכ"ו: "שיר המעלות בשיבת ציון היינו כחולמים".

הקשר בין הטקסטים נעוץ בכיסופי ציון של עם ישראל בדרכו למנוחה ולנחלה - לארץ המובטחת - ארץ ישראל.

הרקע ההיסטורי-סוציולוגי לשיר:

”

”יהודי אתיופיה, שכוננו בעבר פלאשים, הם בני שבט עתיק היושב 'מעבר לנהר כוש' ביבשת אפריקה. הם מכנים עצמם 'ביתא ישראל'. במשך שנים גילו יהודי אתיופיה נכונות לעלות לארץ ישראל, אך הדבר לא יצא לפועל.

”עד הקמת המדינה עלו מאתיופיה עולים בודדים. בשנת 1958 הפסיקה הסוכנות היהודית לפעול באתיופיה, כיוון שהפעילות היהודית-ישראלית משכה תשומת לב והיה בכך כדי לסכן את העדה. שליט אתיופיה הביע הסתייגות מהאפשרות שבני העדה היהודית יהגרו מארצו. העלייה מאתיופיה פסקה, אך ארגונים יהודיים, כגון הקונגרס היהודי העולמי המשיכו לפעול באתיופיה. בשנת 1973 פרסם הרב עובדיה יוסף חוות דעת ובה נקבע ש'הפלאשים הם צאצאי שבטי ישראל... וקרא להצילם מטמיעה ומהתבוללות. פסיקה זו הובילה להכרה ביהודי אתיופיה על פי חוק השבות ולתחילת עלייתם.

”בשנת 1975 התרחשו חילופי שלטון באתיופיה ואת מקומו של הקיסר הנוצרי תפס משטר מהפכני-מרקסיסטי. כעבור חודשים ספורים מצב יהודי אתיופיה החמיר וההתנכלויות גברו. כתוצאה מכך אלפים עזבו את כפריהם ועשו את דרכם לסודן. המסע לסודן היה מסע רגלי שארך כשלושה עד חמישה שבועות, אך לפעמים נמשך גם חצי שנה ואפילו יותר. משום שהמסעות לסודן היו בניגוד לחוק, היו שנתפסו ונאסרו ונאלצו להתחיל את המסע מחדש. במהלך המסע נחצו ברגל אזורים לא מוכרים וההליכה הייתה בתנאים קשים של מדבריות, נהרות גועשים ויערות סבוכים. ממשלת ישראל עשתה מאמץ רב לשכנע את שליט סודן, ג'עפר נומיירי, לאפשר ליהודי אתיופיה שהגיעו לארצו להמשיך לישראל. בתחילה הוטסו היהודים לקניה ומשם לארץ. בשלב השני הועברו היהודים לחוף סודני שהוכשר לכך ושם המתינו להם סירות קטנות שלקחו אותם לספינות של חיל הים הישראלי, שהמתינו בים סוף. בדרך זו עלו בשנת 1981 כ-2,000 איש. בחורף 1984 10,000 איש התגוררו במחנות בסודן והפעילות לחלצם נמשכה חודשים. לקראת סוף נובמבר הוחל מבצע הטסה גדול, "מבצע משה" שמו. העולים הועברו מסודן לאירופה וממנה לישראל”

(מתוך: ערך ציונות-עליית יהודי אתיופיה - אתר משרד החינוך, עמ' 32-33 קישור מקוון:

הקליקו

צילום: בני וודו, Cc-by-sa-3.0

"מבצע משה" טמן בחובו קשיים עצומים. כיוון שנאסר על היהודים לצאת מאתיופיה, היו הורים שנאלצו לשלוח את ילדיהם למסע לבדם. אלה שיצאו למסע, מבוגרים וילדים, נאלצו לעבור דרך קשה ומלאת סכנות, ורבים מהם מתו בדרך הארוכה. בינואר 1985 דלפה הידיעה על המבצע לעיתונות הבין-לאומית. שליט סודן, שחשש מתגובתן של מדינות ערב הקיצוניות, אסר על המשך המבצע.

בעקבות התערבות אמריקאית, אפשר שליט סודן לחלץ את היהודים האתיופים האחרונים שהיו בסודן. הפסקת המבצע השאירה גרמה לפיצולן של משפחות רבות. בסך הכול הגיעו בשנות השמונים כ-16 אלף עולים מאתיופיה.

במאי 1991, כשהתברר כי המורדים צרים על אדיס אבבה, החליטה ממשלת ישראל להתחיל במבצע חילוץ אווירי, **"מבצע שלמה"**. הממשל האמריקאי הפעיל לחץ כבד על שלטונות אתיופיה כדי שיאפשרו את עליית היהודים, ובמקביל נוהלו מגעים דיפלומטיים עם מנהיגי המורדים. לאחר תשלום של 40 מיליון דולר והסכמה של כל הצדדים, המבצע יצא לדרך. המבצע נמשך יותר מיממה, ובמהלכו נחתו בשדה התעופה באדיס אבבה 36 מטוסים, שהעלו לישראל 14,400 יהודים.

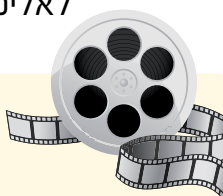
יותר מ-35,000 יהודי אתיופיה הצליחו לעלות לארץ ישראל. במסע לארץ ישראל איבדה הקהילה האתיופית כחמישית מבניה ובנותיה במסע הקשה, במחלות, ברעב ובהתנכלויות האוכלוסייה בדרך.

רבים מהבאים היו במצוקה קשה, עקב אובדן בני משפחה בדרך ארצה, בעיות בריאות וקשיי קליטה. שיעור ניכר של הבאים נמנו עם משפחות חד הוריות, וילדים לא מעטים הגיעו ללא הוריהם. ההסתגלות התרבותית של רוב העולים לא הייתה פשוטה ועל הכול העיבה פרשת הגיור. הכוונה הראשונית הייתה לשכן את העולים מאתיופיה לשנת מעבר אחת בלבד במרכזי קליטה, אך בפועל הפכו מרכזי הקליטה למגורי קבע ואף למשכנות עוני של אתיופים. השלטונות החלו לרכוש או לשכור דירות עבורם במאמץ לפזר אותם במקומות שונים בארץ ולמנוע ריכוזים שיהפכו ל"גטאות", אך ללא הצלחה. דוגמה לכך ניתן לראות בשכונת המטוס בירושלים. ביטוי נוסף לקשיי הקליטה שליוו את האתיופים ניתן לראות בפרשת תרומות הדם: בשנת 1996 נודע כי בנק הדם משמיד את תרומות הדם של האתיופים ללא בדיקה, בשל חשש מנגיף האיידס. גילוי זה עורר את זעם העדה האתיופית וחיזק אצלם את תחושות האפליה. בתגובה נערכה הפגנה סוערת מול משרד ראש הממשלה, שגלשה לאלימות ובעקבותיה נפצעו 61 איש (41 שוטרים).

לצפייה בסרטון מארכיון צה"ל, המתאר את עליית יהודי אתיופיה במהלך "מבצע שלמה",

לחצו כאן:

הקליקו

רקע על הכותב - חיים אידיסיס

חיים אידיסיס הוא תסריטאי, מחזאי ובמאי ישראלי. הוא נולד בתל אביב בשנת 1959, ולמד בימיו והפקה בחוג לקולנוע ולטלוויזיה באוניברסיטת תל אביב. כיום הוא מלמד בבית הספר "במעלה". אידיסיס כתב תסריטים לסדרות טלוויזיה רבות, ביניהן: "זהו זה", "עניין של זמן", "סיפורי סומסום".

אידיסיס כתב עיבודים שונים למחזות על פי ספרים, העוסקים בסיפורם של יהודי אתיופיה, לדוגמה: "שבועת האדרה", "סיפור בקערה ומצקת", "צבע הפנינה". הוא כתב אף ספר לילדים בשם: "אז מה עושים עכשיו (שלושה סיפורים של חופש גדול)", הוצאת רימונים, רמת גן, 2012. את השיר "המסע לארץ ישראל" כתב בעקבות עליית קהילת ביתא ישראל בשנות השמונים.

לצפייה בסרטון שבו מספר אידיסיס על עצמו ועל יצירתו, לחצו על הלינק הבא:

[הקליקו](#)

הערה לצוות ההוראה: על המורה לגלות רגישות בהוראת השיר בכל מצב, ובעיקר אם לומדים בכיתה תלמידים מהעדה האתיופית. המטרה בהוראת השיר היא הדגשת כיסופי ציון באמצעות לימוד השיר, קישור עליית יהודי אתיופיה לגלי העליות הקודמות לארץ, תוך הדגשת **ייחודה של העלייה וייחודה של העדה.**

שיקולי דעת	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
עניינו המרכזי של השיר הוא ב: מסעם של יהודי אתיופיה לארץ ישראל, הרצוף קשיים שלא הסתיימו אף בבואם לארץ. מסעם של יהודי אתיופיה לארץ מחבר אותם, למעשה, למורשת ארוכת שנים של כיסופי ציון ומסעות לארץ ישראל, ועל כן יש חשיבות באזכור הדברים טרם קריאת השיר. מסעם של יהודי אתיופיה לארץ מחבר אותם אף ליצירות ספרותיות נוספות, אשר במרכזן מסע. יש חשיבות אף באזכור קשר אינטר-טקסטואלי בין טקסטים אלה.	להלן דרכים ופעילויות טרום קריאה להצגת נושא השיר. ניתן לבחור באחת מן האפשרויות הבאות כאמצעי ל"כניסה" לעולם השיר ולהצגתו בפני הכיתה: א. מיקוד ברעיון המסע ובכותרת השיר: א.1. מיקוד בנושא המסע: המורה תסביר לתלמידים כי הם עומדים ללמוד כעת שיר המתקשר למושג "מסע" ותשאל את הכיתה: מה משמעות המילה "מסע"? המורה תצייר על הלוח שמש אסוציאציות ותערוך סיעור מוחין ביחס למילה "מסע", תוך התייחסות ליעדים המוצבים בדרך כלל טרם היציאה למסע ולקשיים פוטנציאליים אשר עשויים להיקרות בדרך. א.2. מיקוד בכותרת השיר: המורה תכתוב על הלוח את כותרת השיר: "המסע לארץ ישראל" ותציג שאלות בפני התלמידים: מי לדעתכם/ ייסע במהלך השיר לארץ ישראל? מהיכן יבוא? מה יהיה אופי המסע? האם יהיה למשתתפים במהלכו קל או קשה? א.3. נושא המסע: המורה תוסיף ותפתח את הנושא: האם שמעתם/ן על אנשים שערכו מסע לארץ ישראל בהווה או בעבר? האם אתם/ן מכירים/ות אנשים שנסעו זמן ממושך עד שהגיעו לארץ ישראל או למקום אחר בעולם? אם כן, אילו חוויות הם חלקו איתכם/ן בסוף המסע?
השיר הוא שיר-זמר, שיר שנכתב מראש ללחן, ועל כן חיוני כי ההיכרות עמו וההתרשמות ממנו ייערכו בלוויית הלחן הייחודי של שלמה גרוניך.	האזנה וצפייה בסרטון השיר המולחן. המורה תקרא את השיר בקריאה מוטעמת. עם זאת, כיוון שמדובר בשיר-זמר, המורה תציין כי השיר נכתב מראש ללחן ונועד להיות מושר, ותשמיע את השיר בביצוע מקהלת שבא. לצפייה לחצו על קישור זה: הקליקו

שיקולי דעת	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
השיר מהווה מבע בעל יסודות סיפוריים וליריים הטעונים רגשית ועל כן חשוב, בשיחה ראשונית, להציף את התחושות העולות בקרב התלמידים ולשוחח על כך במליאה.	ב.1. הבנה ראשונית של התוכן בסיום הקריאה רצוי שהמורה תאפשר שיח חופשי בנושא היצירה, אותו תנחה באמצעות שאלות, כגון: א. אילו רגשות עורר בכם/ השיר? ב. מה דעתכם/ על השיר? ניתן לבקש מהתלמידים לבחור שורה/בית משמעותי/ת מתוך השיר, אשר גרם/ה להם להתרגשות מיוחדת, או לתשומת לב משמעותית, לסמן אותו/ה ולבקש מהם/ להסביר מדוע מרגשת אותם/ן שורה זו.
לשם הבנה מעמיקה של השיר יש לזהות ולהבין לעומק מספר מרכיבים מרכזיים במהלכו: א. זיהוי מאפייני המסע ב. אפשרי בהתאם לשיקולי דעת המורה: זיהוי תכונות הדובר הילדי, המספר העד בשיר. ג. זיהוי והבנת תפקידי הירח. תוך כדי תהליך הזיהוי וההבנה של מרכיבים אלה יוקנו מושגים ספרותיים רלוונטיים, כגון: מספר-עד הציור הלשוני: מטונימיה	ב.2. הבנת השיר לעומק: זיהוי מאפייני המסע, ההתפתחויות טרם ההגעה לארץ ישראל ואחרי העלייה. שלב ראשון: התלמידים יתבקשו לסמן את הקשיים השונים במסע ויגדירו את סוגי הקשיים השונים (כפי שמוזכר ומודגם בפתח היחידה, נושא השיר ומבנהו, "עמ' 2, פסקה 2). שלב שני: המורה תשאל: האם לאחר ההגעה לארץ, תמו קשיי העולים? התלמידים יבקשו לנמק את תשובתם, תוך הצגת סימוכין מן השיר. שלב שלישי: המורה תסב את תשומת לב התלמידים לשינוי המשמעותי בפזמון המלווה את הבית הראשון ואת הבית האחרון: בבית הראשון מתבקשים המשתתפים במסע: "להרים רגליים", בפזמון המלווה את הבית האחרון, מתבקשים העולים בארץ "להרים עיניים". מה משמעות הביטוי שיוצר חיים אידיסיס: "להרים עיניים"? להישיר מבט, להזדקף. כלומר: אם הקריאה הראשונית בשיר הייתה לצלוח את המסע לארץ ישראל, הרי שזו המסיימת היא לצלוח את קשיי הקליטה.

מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות				
	ב.3. אחד המרכיבים המשמעותיים ביותר בשיר נוגע לתכונות דמות הדובר הילדי והתפתחויות מרכיבי הזהות השונים המאפיינים ישות זו במהלך השיר. התפתחויות זהות הדוברת קשורות בקשר הדוק להתפתחות המסע ולמאפייני המרחב והסביבה הגיאוגרפית. התפתחויות אלה אף מציפות קשת רגשות משתנים מתוך הוויית הדמות אל קהל הקוראים/מאזינים. נבקש מהתלמידים לתאר את מאפייני דמות הדוברת המשתנים במהלך בתי השיר, כמו גם את סביבתה שמשתנה, השזורים בין הפזמון המשתנה. ניתן לעשות זאת באמצעות הטבלה הבאה. על זהות הדובר הילדי ניתן ללמוד באמצעות הדגשת מילים המוסרות פרטים המרכיבים את דיוקנו, כגון: פעלים ומילות תואר המציינים/ות מגדר, כגון: "מבטיחה", "יהודי".			
מספר בית	זהות הדובר/ת במסגרת המשפחתית	מקום ההתרחשות	הרגש העולה מתיאור הדמות / הרגש העשוי להתעורר בקרב הקורא	
בית 1	בת או בן בוגר/ת (מתייחסת לאחיה כקטנים)	מדבר	הדמות: כמיהה לארץ ישראל ולירושלים, סבל. הקורא: דאגה לדמויות מהולה בתקווה לסוף טוב.	
בית 2	בת או בן בוגר/ת (מתייחסת לאחיה כקטנים)	מדבר	הדמות: מצוקת רעב, פחד מחיות רעות, כמיהה לארץ ישראל. הקורא: פחד, חשש מהול בתקווה.	

מספר בית	זהות הדובר/ת במסגרת המשפחתית	מקום ההתרחשות	הרגש העולה מתיאור הדמות / הרגש העשוי להתעורר בקרב הקורא
בית 3	בת המתפקדת כאם	מדבר	הדמות: פחד מן השודדים, העצב על מות האם משתמע, אם כי רגשות הסבל והאובדן אינם מתוארים בהרחבה. הקורא: פחד מן המוות, אימת השודדים. תקווה לטוב.
בית 4	בן (המייצג בקולו כעין קול קולקטיבי של בני העולים) **ייתכן שהשינוי בבית האחרון חל אף מטעמי לחן וחריזה, אך בכל מקרה, מבחינת אופיו של השיר כיחידה התפתחותית, ניתן להחיל אף במקרה זה פרשנות המתייחסת לזהות הדובר כמייצג קול קולקטיבי.	ארץ ישראל	הדמות: געגועים לאם, אכזבה ותסכול מהטלת הספק בזהות היהודית. הקורא: תסכול ואכזבה, רצון לשינוי.

מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות		
	ב.5. שלב שלישי: זיהוי והבנת תפקידי הירח הירח ממלא תפקיד משמעותי רב רבדים בשיר. לצורך זיהוי נבקש מהתלמידים למרקר כמה פעמים בשיר מופיעה המילה "ירח". נוכל להבהיר את תפקידיו של הירח באמצעות טבלה זו:	
	הופעת הירח בשיר	תפקיד הירח
	בית 1 - "הירח משגיח מעל"	תאורה, השגחה רוחנית, הנחיה בחשכת המדבר
	בית 2 - "אור ירח, החזק מעמד"	תאורה, הריח כשותף (מטונימי) לתלאות המסע: הביטוי "החזק מעמד" מכון בו זמנית הן לירח והן להולכים
	בית 3 - "במדבר דם אמי, הירח עדי"	הירח כעד
	בית 4 - "בירח דמותה של אמי"	השגחה הורית, הירח כמטונימיה לזכר האם
	*נסב את תשומת לב התלמידים להאנשת הירח בשיר: האנשה היא ציור לשון באמצעותו מיוחסות תכונות אנוש לשאינו אנוש. לירח, בהתאם לזאת, מיוחסות תכונות אנושיות. נבקש מהתלמידים למרקר את התכונות האנושיות המיוחסות לירח.	
	ב.6. לשיקול דעת המורה, בהתאם לרמת הכיתה (ראו הערה בפתח ליחידה) - הקניית המושג מטונימיה, באמצעות לימוד השיר: במהלך לימוד תפקידיו של הירח נוצרת זהות משתמעת בינו לבין גורמים נוספים בשיר: הירח הופך מטונימי לזכר האם. ראו הרחבה בפתח ליחידה, סעיף: "מאפיינים ייחודיים לשיר: העשרה למורה".	

	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
בשיר מתקיימים יסודות ארגון צלילי שונים המאופיינים במגמה של חזרה בשינוי. הקביעות המשתנה היא יסוד המאפיין אף את התוכן הן מבחינה תמאטית-נושאת: ההליכה במדבר והצעידה במסע כמאפיינת קביעות משתנה ודינאמיות, והן מבחינת השאיפות הכמוסות בשיר: השאיפה להגיע למנוחה ולנחלה, השאיפה להתקבל בחברה הישראלית. השינויים שעוברים העולים במהלך מעברי ההגירה ממקום למקום. כל אלה מיוצגים באופן צלילי בשיר באמצעות מגמת החזרה בשינוי.	ג. הארגון הצלילי בשיר: 1. במסגרת היכרות עם הארגון הצלילי בשיר נבקש מהתלמידים לסמן צלילים חוזרים ולזהות חזרה צלילית ושבירת חזרה. 2. בשיר ניכרים אופני חריזה מגוונים וצליליות המאופיינת במגמה של קביעות משתנה: חריזה - הגדרה בסיסית: נגדיר את החריזה כחזרה על צליל דומה בסופי הטור/השורה השירי/ת. ונדגים חריזה צמודה: הִרְחַם מְשֻׁגִּים מְעַל, עַל גְּבִי שֶׁקַּהֲאָכַל הַדֵּל, הַמְדַּבֵּר מִתְחַתִּי, אֵין סוּפוֹ לְפָנִים וְאִמִּי מִבְּטִיחָה לְאִחִי הַקְטָנִים: אוֹר יָרַח, הַחֲזֵק מֵעַמֶּד, שֶׁקַּהֲאָכַל שְׁלֵנוּ אֶבֶד, הַמְדַּבֵּר לֹא נִגְמַר, וְלָלוֹת שֶׁל תָּנִים וְאִמִּי מִרְגִּיעָה אֶת אִחִי הַקְטָנִים: חריזה פנימית (בתוך השורה/טור השירי/ת): חריזה של מילה באמצע השורה השירית עם מילה הופיעה בסופה: עוֹד מְעַט, עוֹד קֶצֶת, 3. שבירת חריזה - הקשר בין צליל ותוכן: נסב את תשומת לב התלמידים לקשר שבין צליל לתוכן ולאופן שבו נשברת החריזה בבתים המציינים משבר משפחתי או קהילתי, הנובע מסיבות משתנות (נסב את תשומת הלב לצלילים דומים: "שודדים-עדי", "אמי-תיעלמי"):

	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
	ובלילה תקפו שוודים בסכין, גם בחרב חדה, במדבר דם אמי, הירח עדי ואני מבטיחה לאחי הקטנים בירח דמותה של אמי מביטה בי; אפא, אל תעלמי; לו היתה לצדי, היא היתה יכולה לשכנע אותם שאני יהודי ג.4: סימון היגדים, צירופים מילוליים ומילים חוזרות בשיר: נבקש מהתלמידים לסמן חזרת מילים וביטויים בשיר, תוך מיקוד בנושא חזרה וחזרה בשינוי, שכן הפזמון אינו חוזר במלואו, אלא חוזר על חלקים מסוימים, כאשר חלקים אחרים משתנים. לדוגמה: עוד מעט, עוד קצת, להרים רגלים, מאמץ אחרון לפני ירושלים עוד מעט, עוד קצת, בקרוב נגאל, לא נפסיק ללכת לארץ ישראל. עוד מעט, עוד קצת, יתגשם החלום, עוד מעט נגיע לארץ ישראל. עוד מעט, עוד קצת, להרים עינים, מאמץ אחרון לפני ירושלים.

	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
	ניתן לשאול את התלמידים, בהמשך לסימון החזרות: א. מה האפקט שנוצר משילוב המילים "עוד מעט/עוד קצת" בפזמון החוזר? ב. מה מלמדת אותנו החזרה על המילים "עוד מעט, עוד קצת" על אופייה של האם, שהיא הדמות הראשונה המזוהה בשיר עם אמירה זו? ג. האם לדעתכם/ישנה סיבה להחלפת "ארץ ישראל" ב"ירושלים" בשיר? ד. הסקת מסקנות: ניתן לשוחח באופן כולל על היחסים בין תוכן לבין צורה בשיר: השיר מציג מבנה הרמוני, באופן כולל, של שיר-זמר בעל בתים ופזמון חוזר. אלה יוצרים רושם הרמוני כללי, העומד מצד אחד, בדיסוננס לחוסר ההרמוניה המאפיינת את קשיו המסע, ומצד שני משקף קשר של הקבלה לשאיפה ההרמונית לעלייה לישראל. גם החזרה בשינוי מציגה סוג של קביעות צורנית משתנה, המאפיינת את השאיפה לקביעות, את הדינאמיות שבמסע, את הקשיים המשתנים, הנמשכים אף עם ההגעה לארץ ישראל.

פעילויות פוסט קריאה: מבעים אישיים ויצירתיים בעקבות לימוד השיר

"כדי לפתח הבנה ספרותית ולהעמיק את המשמעות האישית, חשוב לאפשר לתלמידים לבטא את העיבוד הרגשי והקוגניטיבי שלהם ליצירה באמצעות דיון, כתיבה, קריאה יצירה נוספת, מבע אמנותי או כל דרך ביטוי אחרת המתאימה לתלמידים ולמורה" (מתוך: תוכנית הלימודים בחינוך לשוני עברית-שפה, ספרות ותרבות, הוצאת ת"ל, ירושלים, תשס"ג, עמ' 56).

	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
הדיון בתפיסת המסע לארץ ישראל, המניעים לו - כיסופי ציון - והקשיים העשויים להתעורר במהלכו, עלה כבר משלב הצגת היצירה לקוראים. בשלב זה מתבקשים התלמידים ליצור מבע אישי שעיקרו יצירת קשר עם העולה, הזדהות עמו, או כתיבת סיפור עלייה אישי.	המורה תזכיר לתלמידים את השיחה שנערכה בעת ההכנה למפגש עם היצירה. בשיחה זו התייחסו התלמידים למושג המסע, לקשיים אפשריים העשויים להתעורר במהלך מסע, ולכותרת השיר "המסע לארץ ישראל". המורה תסכם ותציין כי בשיר התוודעו התלמידים לסיפור מסעם של יהודי אתיופיה לארץ ישראל ותבקש מהם לכתוב תגובה ביחס לכך. תגובה זו עשויה לבוא לידי ביטוי באמצעות בחירה במספר מתכונות: א. כתיבת מכתב לדמות הדובר הילדי בשיר בשם התלמיד, המביע רגשות ורשמים שהתעוררו בקרב תלמיד במהלך קריאת השיר וההתוודעות למסע יהודי אתיופיה לארץ ישראל. ב. השיר מפרט את קשיי המסע, אולם קשיי הקליטה נמשכים אף בארץ. לחלק מקשיים אלה מתייחס הבית האחרון. התלמיד יתבקש לכתוב מנקודת מבטו של ילד-עולה ולהרחיב במתכונת אפשרות ביחס לקשיי הקליטה המצפים לעולים החדשים בארץ בכלל ולעולים מאתיופיה בפרט. ג. סיפור עלייה אישי: אם מדובר באוכלוסייה של תלמידים עולים חדשים, יוכלו הם לכתוב את סיפור העלייה האישי שלהם. אם מדובר בילדים אשר קיים במשפחתם סיפור עלייה - הם יוכלו לראיין את קרובי המשפחה (הורים, סבים/סבתות) ולכתוב את סיפור עלייתם לארץ ישראל.

	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
ספריה של נעמי שמואל, הנשואה לאדם ממוצא אתיופיה ואם לארבעה ילדים, עוסקים בסיפור עליית יהודי אתיופיה והתאקלמותם בארץ, תוך תיאור עלילה והתרחשות הנטועים בהווי הישראלי העכשווי, ועיצוב דמויות אותנטי. עיון בספרים אלה עשוי להרחיב את היריעה והמודעות ביחס לסיפורם של ילדי עולים או ילדים שהם עולים חדשים מאתיופיה.	לקריאת יצירות נוספות, בעקבות השיר : מספרי נעמי שמואל: הירח הוא דאבו (2005) - ספר דו לשוני, הכתוב בעברית ובאמהרית. מעשה בשני אחים, אשר אחד מהם תוהה על מהות הירח והשני מסביר לו זאת באמצעות דימוי הירח למאפה אתיופי מסורתי עגול בשם דבו. במהלך הספר, בדומה לשירו של אידיסיס, מיוחסת לירח תכונת ההשגחה והשמירה הרוחנית. בספר מוזכר אף סיפור עליית האחים לארץ, כאשר אחד מהם עולה לפני האחר ותוהה על מקום הימצאו של האח, מתוך תפילה לירח. בהחלט ניתן לספר לילדים את הסיפור בסמיכות ללימוד השיר, תוך התייחסות לסיפור עליית יהודי אתיופיה, המופיע בשתי היצירות והדגשת הפנייה לירח כמקור השגחה. "דסטה ואני" - הספר כתוב על רקע "מבצע שלמה": במאי 1991, הובאו לישראל ברכבת אווירית כ-14,000 יהודים מאדיס אבבה, אתיופיה, בפחות מ-48 שעות. זהו סיפורם המרגש של שני ילדים, דסטה ויונתן, שנפגשו בירושלים בעקבות המבצע, המתאר כיצד הפכו לחברים. "אבא חום" - דניאל הוא ילד בן 4. ילד חום. לא חום מאכילה של שוקולד. לאבא שלו גוון עור חום. אביו הוא בן העדה האתיופית. זאת הסיבה שדניאל הוא ילד חום. הספר מלווה את דניאל בימיו הראשונים בגן הילדים, מנקודת המבט שלו כילד חדש בגן, כעולה חדש בסביבה חדשה. תוך כדי כך הוא שוזר את סיפורו של האב כסיפור אחד מיני רבים על עליית יהודי אתיופיה. ילדת קשת בענן - הספר מגולל את סיפורה של מִסְקֶרֶם. צברית, בת קצרין שברמת הגולן, אשר בפתח העלילה, עומדת לעבור דירה להרצליה. אביה של מסקרם עלה מארצות הברית ואמה מאתיופיה. הילדים מסרבים להאמין לה שהיא אינה עולה חדשה מאתיופיה ומתייחסים אליה כשקרנית.

	מהלכי הוראה ופעילויות אפשריות
	לקריאה נוספת מצורף לינק האתר של הסופרת נעמי שמואל: הקליקו להעשרה (עבור המורה) ניתן לקרוא את מאמרה של שמואל, המופיע בגרסה סרוקה באתר של שמואל: "מסורות החינוך של יהודי אתיופיה: דינאמיקות של המשכיות ושינוי", בתוך: הד האולפן החדש, 98, 2011. **אפשרות נוספת: קריאת סיפורים נבחרים מתוך: תעלולי אבא גברהנה, מאת: אפרים סידון ומסקי שיברו, הוצאת אגם, 2013. מתוך הכריכה לספר: "אבא גברהנה הוא דמות עממית ידועה באתיופיה. זהו איכר פשוט ושופע חכמת חיים, מעין מיזוג של הרשלה מאוסטרו פולי, ג'וחה וטיל אולנשפיגל גם יחד". הסיפורים ההומוריסטיים, מלאי חכמת החיים על אבא גברהנה, עשויים לקרב את הילדים לתרבות יוצאי העדה האתיופית, בדרך מהנה ומעשירה.

